

פרשת וארא

אור החיים | שמות פרק ו

(ב) וידבר אלהים וגו'. צריך לדעת מה דיבר אלהים. גם הודעת אני ה' אחר שכבר אמר לו למעלה זכרון השם ואמר לו (ג טו) זה שמי לעלם.

אכן להיות שדיבר משה לפני אל נורא ואיום דברים שאינם מהמוסר ובפרט לפני מלך גדול, ודבר זה נמשך לצד שהראה לו פנים צוחקות פנים שמחות הרשומים בשם הוי"ה, לזה הראהו ה' פנים של מורא שהם בחינת הדין הרשומים בשם אלהים, והוא אומרו וידבר אלהים אל משה. ושיעור אומרו וידבר אלהים הוא כי הכתוב יגיד שהיה ה' מדבר כל הדברים האמורים בפרשה בבחינת שם אלהים שהם פנים המפחידים ומרעידים את הנדבר אליו, ואומרו ויאמר אליו אני ה' פירוש על דרך אומרים (ברכות ל' ב) במקום גילה שם תהא רעדה, נתכוון לומר לו כי הגם כי הראהו מדת הרחמים בדברו עמו לא מפני זה יסיר מסוה הפחד וידבר בלא מורא מלכות שמים, וזה לך האות כי ה' הוא האלהים שהרי הוא מדבר עמו בפנים הנוראים והבן.

עוד ירצה על זה הדרך וידבר אלהים פי' דבר אתו משפט ומה הוא המשפט כי טענו טענה הנשמעת ואמר אני ה' פי' איך אתה מייחס לי מדה רעה ב"מ ותאמר אלי למה הרעתה והלא אני ה' ומדתי מדת החסד והרחמים וטוב אני לכל, וכמו שכן אמר הנביא (איכה ג') מפי עליון לא תצא הרעות כי אם הטובות, ומה שאמר שם והטוב הוא על בחינת פרט טוב אחד שהוא להיות אדם צדיק לא יגזור ה' דבר כן אלא ביד כל אדם לבחור בטוב. ותמצא שבכל פעם שיזכיר ה' זכרון תשלום הרע לעושי רשעה ידקדק לומר (ש"א כד) כי מרשעים יצא רשע וכן הוא אומר (ירמ"ב) תיסרך רעתך, (ישעי" ס"ד) ותמוגנו ביד עונינו, (איוב ח') וישלחם ביד פשעם, מה שאין כן הטוב (תהלים פ"ה) ה' יתן הטוב, (שם קמ"ה) טוב ה' לכל, ומעתה לו יהיה שעברה צרה על ישראל מי יודע אם היו חייבין כן ועונם גרם או לצד הקודם לתשלום גזירת העינוי, או לצד קצת מהם שלא האמינו כראוי וכדומה, והנך רואה כי הזקנים חזרו לאחוריהם ולא הלכו עם משה לפני פרעה כאומרים ז"ל (שמו"ר פ"ה) והקפיד ה' עליהם באופן כי מהם יצא להם דבר זה, ואיך הוציא מפיו דברים נכרים לומר למה הרעתה.

עוד ירצה על זה הדרך להיות שאמר משה למה הרעתה למה שלחתני באה התשובה, כנגד למה הרעתה דבר אתו קשות שדיבר לפני אלהיו בלא דרך כבוד והעלים הכתוב הדברים לצד כבודו של משה, או אפשר שאמר לו שיעמידנו במשפט על זה בעת משפט, וכנגד למה שלחתני השיב ואמר אליו אני ה' פי' רחמן אני לזה לא יכולתי לסבול ראות ישראל בצער עד עת קץ והקדמתי לשולחך קודם הגעת הקץ להקל מעל ישראל הצרה של הגלות. ותשובה זו אינה צודקת אלא אחר שהקדים לומר לו עתה תראה כי תיכף ומיד יפליא פלא בפרעה מכות נפלאות ותיכף נסתלק השעבוד.

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (במד"ר פ"ג) בפסוק מוציא אסירים בכושרות בכי למצרים ושירות לישראל והם ב' מדות מדת הדין ומדת רחמים, ולזה אמר הכתוב כנגד מה שהכין לדון את המצריים אמר וידבר אלהים שהוא בחי' הדין, וכנגד מה שרצה להטיב לישראל אמר ויאמר אליו אני ה'. ובכלל זה רמז לו כי המכות הגדולות המוכנות לבא על המצריים הגם שיבואו דרך כלל על כל מצרים וישראל נתונים נתונים המה בתוכם ודבר ידוע כי אין המשחית מבחין ומחבל הכל ובפרט בבא החשך הדעת נותנת כי בודאי כי יחשיך דרך כלל לכל יושבי ארץ, לזה אמר כי ערך הדינים הרמוזים בשם אלהים אשר הכין ה' להשקות את המצריים תשמש מדת

הרחמים לערך ישראל, והוא אומרו אני ה'. וכן הוא אומר (לקמן כג) ולכל בני ישראל היה אור, (ט ו) וממקנה ישראל לא מת וגו'.

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פל"ג) כי הרשעים מהפכים מדת הרחמים למדת הדין, והוא עצמו שאמר הכתוב כאן כי גם מדת הרחמים הסכימה לעשות דין במצרים, וזה הוא שיעור הכתוב וידבר אלהים שהוא כינוי לדין ויאמר אליו וגו' אני מודיעך כי מדת הדין זו היא משם הוי"ה שגם הרחמים נתהפכו עליהם לדין:

עוד ירמוז גם כן כנגד ישראל על דרך אומרם ז"ל (שם) אשריהם הצדיקים שמהפכים מדת הדין למדת רחמים, והוא אומרו וידבר אלהים ויאמר וגו' פ"י מדת הדין זו שאתה רואה נעשית רחמים המתכנת בשם הויה, ומזה יחליט משה בדעתו כי נחתם גזר דין רעת פרעה אפי' בהסכמת הרחמים ונחתם גזר דין טובת ישראל אפי' במדת הדין ובזה תחזקנה ידיו בשליחות:

עוד ירצה להשיב על מה שטען משה למה לא קינא ה', ואמר אלהים אני, והוא אומרו וידבר אלהים פ"י שדבר אליו כי הוא אלהים ומביא במשפט על הכל ואת פרעה ישפוט משפט שלם, וטעם שלא מיהר, ויאמר אליו אני ה' ושם זה יש בו מדות הרשומים י"ג מדות הרחמים ואחת מהם הוא ארך אפים שאינו ממחר לפרוע לרשעים בפועל כפיהם.

עוד ירצה על זה הדרך וידבר אלהים ומדת דין זה באה כנגד השליח שהוא משה שדיבר לפני ה' שלא כדרך המוסר, אבל כנגד המשתלח אליהם שהם ישראל ויאמר אליו אני ה':

עוד ירצה עז"ה וידבר אלהים אל משה ישב עליו בדין ויאמר אליו אני ה' פ"י הגם שצריך לדון אותך אליך אני נוהג מדת הרחמים, והוא שדייק לומר אליו אני ה', והטעם על דרך אומרם ז"ל (ר"ה י"ז א) למי נושא עון למי שעובר על פשע, וידוע הוא כי משה עניו מאוד ומעביר על מדותיו יותר מכל הנבראים לזה נהג ה' עמו במדה זו ונשא עונו שהיה ראוי לבא עמו במשפט עליו, והוא אומרו אני ה' ורמז למדת נושא עון ואין כאן משפט אליו.

עוד רמז ה' סוד אומרו ה' הוא האלהי (מ"א יח), והוא אומרו וידבר אלהים ויאמר וגו' אני ה', וזה הוא גילוי יחוד ה' אשר גילה ה' סודו אל עבדו נביאו נאמן ביתו:

אור החיים | שמות פרק ז

(יז) בזאת תדע כי אני ה'. טעם שציינ לו ידיעת ה' באמצעות מכה זו על דרך אומרם ז"ל (שמו"ר פ"ט) כי נילוס היה למצרים לאלוה אשר על כן רשם ה' בהכאת היאור לדם ואמר בזאת תדע כי אני ה' כשאעשה משפט כתוב באלהיכם, ודקדק לומר אני ה' כי שם זה מלבד שאמרו ז"ל (זהר ח"ג רצ"ז) שירצה לומר היה הווה ויהיה. עוד ירצה לומר כי במאמרו היה כל הווה. והנה כשיכה עבדו ליאור יראה כי הוא יתברך הוא שעשה היאור הוא מהוהו בכל עת לאשר יחפוץ והנה הוא עושה בו הויה אחרת והפכו לדם :

עוד רמז לו כי מזה ידע מדת רחמיו יתברך על הנבראים בראות לפניך היאור נהפך לדם כדי שתשוב ותשלח ולא תמות, ואם לא היה צד הרחמים היה מכה בו ומאבדו מן העולם וק"ו הדברים ומה יאור גדול מהפכו לדם אדם אמגושי כמותו לא כל שכן, והוא אומרם בזאת תדע כי אני ה' שאני מתחכם עליך בדברים גדולים כזו של הכאת אלהיך כדי שתאמין ולא תאבד :

(כ) ויעשו כן משה ואהרן כאשר וגו'. פי' כשעשו משה ואהרן מעשה הכאת היאור, נעשית הפעולה ונתקיים הרצון כאילו היתה מצות ה' מפיו ברוך הוא ליאור שיהפך לדם, ועיין מה שפירשתי עוד בפסוק (ו) ויעש משה וגו' הקודם לזה ועיין בפסוק שאחר זה :

לעיני פרעה ולעיני עבדיו. הגם כי תחילת דבריו היה עם פרעה בייחוד בעת הסתרתו לעשות צרכיו לפי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ט), ומן הסתם הוא לבדו יהיה שם, אף על פי כן מודיעך הכתוב כי נתעכב מהכות עד שהכה בפרסום לעיני עבדיו. והגם כי במצות ה' לא דקדק לומר פרט זה מן הסתם כן דבר ה' אליו, ואולי כי לזה נתכוון הכתוב באומרם כן כאשר צוה פי' כן כדברים הנאמרים בדברי ה' וכנגד פרטים אשר תראה במעשיהם שאין כתובים כן בדבר האלהים מעיד הכתוב עליהם כי הם כאשר צוה ה' ונכון :

(כא) והדגה וגו' מתה. הכונה בזה לומר כי היה להם סימן במעשה זה כי לא היה מעשה שדים ולא מעשה כשפים כי מעשה שנים אלו יהיו דמיון ולא ממש והדמיון יהיה לעין הרואים לא שיהיה ממש דם שיהרוג כל שותיו ואפי' דגים, לזה אמר והדגה וגו' מתה ויבאש היאור, וזה יהיה להם לאות עולם כי מעשה אלהים המה פעולה צודקת ולא דמיון. עוד אמר ויהי הדם בכל ארץ מצרים וגו' כי אפי' במרחצאות ובאמבטאות. ואולי כי ירצה עוד לומר שהדם ההוא שנעשה מהמים הגם שהיו נוטלים אותו ממקום זה ונותנים אותו במקום אחר וחוזרים וכו' וכל דבר שיהיה ממעשה שדים יבטלהו שינוי מקום ובפרט כשיניחוהו בארץ כידוע (זהר ח"ב קצ"ב) ומה שלפנינו היה הדם בהיותו בכל ארץ מצרים :

(כב) ויעשו כן חרטומי וגו'. לפי דבריהם ז"ל (שמו"ר פ"ט) שהיו כל מימות מצרים לדם. אם כן מנין מצאו מים להפכו לדם ואולי כי לא נהפכו אלא מים המגולים אבל מים שלא נראו בעולם שהם תחת לארץ לא נהפכו כאומרו ויחפרו מצרים סביבות וגו'. עוד לפי דבריהם ז"ל (שם) כי ישראל נתעשרו ממכת היאור שהיו מוכרים מים למצרים וכו' יעויין שם דבריהם, כפי זה עשו החרטומים מהנמכר להם. וכבר אמרנו שהכתוב רשם שינוי המעשה שנעשה מה' כי ישתנה ממעשי כשפים ושדים, אלא כי לצד קושיות ערפם של המצרים לא בחנו במעשה כשפיהם לדעת כי אינם אלא חזיון ודמיון כוזב:

(כג) ויפן וגו' ולא שת לבו וגו'. לא שהשיב שאינו חפץ לשלח, וכוונת הרשע כדי שלא יתחייב עונש על המיאון ויביא עליו עוד מכה אחרת. וטעם שלא שת לבו ולא שאל ממשה שיבקש עליו רחמים נבאר בסמוך (לקמן ח' ד') בעז"ה: